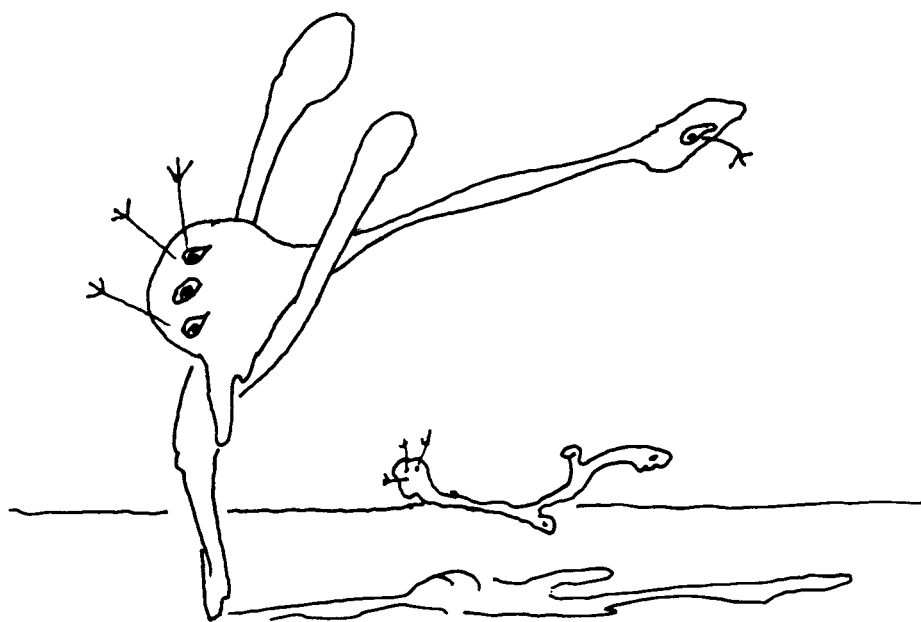

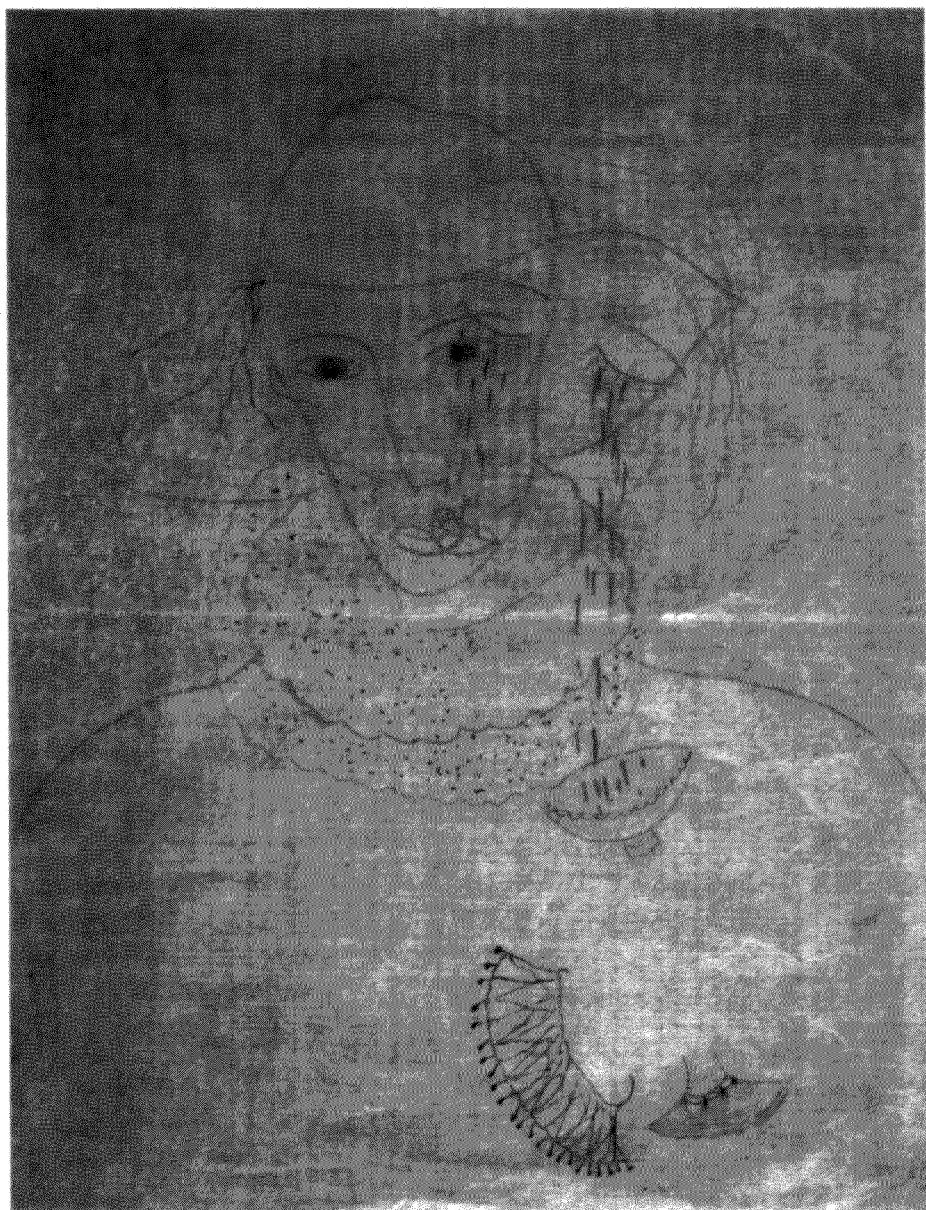
For Brian & Kip &
Euph

Εκτώ Κακναβάτος

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ W. G. HAUG

Έκτωρ Κακναβάτος

Φεδερίκο Γκαρθία Λόρχα

Ο πολιτικός φιλόσοφος Wolfgang Fritz Haug

Στο παρόν τεύχος της *Ουτοπίας* επιχειρούμε να συστήσουμε στο ελληνικό κοινό το Γερμανό πολιτικό φιλόσοφο Wolfgang Fritz Haug με την ευκαιρία της αποχώρησής του από την ενεργό πανεπιστημιακή δράση.

Ο Wolfgang Fritz Haug αποτέλεσε για τρεις περίπου δεκαετίες μια κυρίαρχη μορφή της αριστερής διανόησης στο γερμανόφωνο χώρο, με κέντρο της δράσης του το Βερολίνο, όπου κατείχε έδρα κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας στο Freie Universität και εξακολούθει να εκδίδει το περιοδικό *Das Argument*. Ο τεματισμός της πανεπιστημιακής του καριέρας δίνει την ευκαιρία απολογισμού μιας πνευματικής παρουσίας αλλά και προβληματισμού για τις προοπτικές στο χώρο της σκέψης που εμπνέεται από τον Μαρξ.

Ο Wolfgang Fritz Haug γεννήθηκε στο Esslingen της Βάδης-Βυρτεμβέργης το 1936 σε μεσοαστική οικογένεια. Αν οι κοινωνικές και πολιτικές εμπλοκές στη μεταναζιστική Δυτική Γερμανία της δεκαετίας του '50 οδηγούν μια ολόκληρη γενιά στη διαπίστωση πως «δε γινόταν τίποτε χωρίς δραστηριοποίηση σε μια πράξη αλλαγής της κοινωνίας»¹, τούτο σημαίνει για τον Haug την εσωτερίκευση της ανάγκης προσέγγισης του Μαρξ με φιλοσοφικό τρόπο. Παράλληλα συμμετέχει ενεργά στον SDS (Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος Γερμανών Φοιτητών) και τα κινήματα γύρω από το '68.

Μετά τη διατριβή του με θέμα την «κατασκευή του παραλόγου» στον Sartre (1966), η ενασχόληση με τη μαρξιστική κριτική της πολιτικής οικονομίας καταλαμβάνει κυρίαρχη θέση στη δραστηριότητα του Haug τα επόμενα χρόνια. Στα γόνιμα εκείνα χρόνια ασχολείται με τη φιλοσοφική ανάλυση του *Κεφαλαίου* και των *Grundrisse*, εγκαινιάζοντας μια παράδοση ανάγνωσης των έργων αυτών τόσο εντός όσο και εκτός πανεπιστημιακού χώρου (βλ. την ελληνική έκδοση: *Εισαγωγή στο Κεφάλαιο του Μαρξ*, Νέοι Στόχοι, Αθήνα 1976). Στα 1971 εκδίδεται η *Κριτική της αισθητικής του εμπορεύματος*, μια αρκετά πρωτότυπη απόπειρα ανάλυσης του ρόλου που παίζει η αισθητική διάσταση των εμπορευμάτων στην καπιταλιστική οικονομία στο φως του *Κεφαλαίου* (για μια επαναπροσέγγιση του θέματος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, βλ. σ' αυτό το τεύχος: «Η αισθητική του εμπορεύματος ως κινητήριο μοχλός της παγκοσμιοποίησης»). Στις αναζητήσεις του προσπαθεί από τη μια να προσλάβει μέσα από μια κριτική αναμέτρηση την παράδοση του δυτικού μαρξισμού (Λούκατς, Κορς, Μπρεχτ) και από την άλλη τα ζωντανά ρεύματα της εποχής, ιδιαίτερα το έργο των Αλτουσέρ και Πουλιαντζά. Το έργο του τελευταίου έχει μια ιδιαίτερη σημασία, γιατί

Οι Γιώργος Ηλιόπουλος και Δημήτρης Καρύδας είναι επιστημονικοί συνεργάτες στο ερευνητικό πρόγραμμα για την αρχαία φιλοσοφία στο Ινστιτούτο Φιλοσοφίας του Freie Universität Βερολίνου.

για τον Haug κρίσιμο ζητούμενο της φιλοσοφικής σκέψης αποτελεί πάντα η πρακτική της δυνατότητα να απαντήσει σε προβλήματα που θέτει κάθε φορά η συγκαιρινή κοινωνική εξέλιξη και, εν προκειμένω, το ζήτημα της κοινωνικής αλλαγής εστιασμένο στην εκ νέου επεξεργασία της σχέσης δημοκρατίας και σοσιαλισμού.

Βαρύνοντας σημασίες για την ενεργό παρέμβασή του ως διανοούμενου αποδεικνύεται ένα ταξίδι του στη Σουηδία το 1979, στη διάρκεια του οποίου ο Haug έρχεται σε επαφή με ένα θεσμό οργανωμένης πολήμερης πολιτικο-θεωρητικής παρέμβασης, το «λαϊκό πανεπιστήμιο», τον οποίο ήδη από την επόμενη χρονιά μεταφέρει στο Βερολίνο.

Στο πανεπιστήμιο ο Wolfgang Fritz Haug φρόντισε να αξιοποιήσει κάθε θεσμικό περιθώριο παρέμβασης στο χώρο της θεωρίας, προσανατολιζόμενος σταθερά στις ανάγκες και τις προκλήσεις της εποχής. Σε μόνιμη βάση επιδίωχε να οργανώνει τη θεωρητική δουλειά των φοιτητών και των συνεργατών του σε ομάδες γύρω από συγκεκριμένα προγράμματα (Projekte). Αξίζει να μνημονευτούν ιδιαίτερα: α. η ομάδα εργασίας πάνω σε θέματα θεωρίας πάνω στην ιδεολογία (Projekt Ideologie-Theorie), στην οποία επιχειρήθηκαν διάφορες αναγνώσεις θεωριών στο φως μιας αντίληψης της ιδεολογίας όχι απλώς ως μορφής ψευδούς συνείδησης αλλά ως «κοινωνικοποίησης από τα πάνω στο καλούπι της εξουσίας και με μέσο τη θεωρία», β. η ομάδα έρευνας για τη φιλοσοφία στον εθνικοσοσιαλισμό, η οποία συνδύασε την ενδελεχή έρευνα αρχείου με ερμηνεία γνωστών φιλοσόφων, μεταξύ αυτών και οι Heidegger και Gadamer. Σ' αυτά τα πλαίσια αξίζει ίσως μια ιδιαίτερη αναφορά στο βιβλίο *Die Gnade der späten Geburt* (Η χάρη της ύστερης γέννησης), μια πολύ σκληρή αλλά θεωρητικά θεμελιωμένη πολεμική ανάλυση του περίφημου Historikerstreit (της «διαμάχης των ιστορικών», όπως αποκλήθηκε η αντιπαράθεση μεταξύ E. Nolte και J. Habermas), γύρω από τα αίτια του εθνικοσοσιαλισμού και του τρόπου αντιμετώπισής του στη Δυτική Γερμανία, με ιδιαίτερη έμφαση στα φιλοσοφικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τη θέση αυτής της οριακής ιστορικής καταστροφής.

Η συλλογικότητα της δουλειάς που προώθησε συστηματικά ο Haug σχετίζεται και με το ότι πρεσβεύει την εμπέδωση ενός πλουραλιστικού μαρξισμού, ο οποίος αναπτύσσεται μέσα από τη διαφορετικότητα των επιμέρους προσεγγίσεων. Η ανάγκη να διεξάγεται η θεωρητική αντιπαράθεση με γνώμονα την πράξη και τις ανάγκες της, χωρίς υπεραπλουστεύσεις, διαπερνά το σύνολο ουσιαστικά των τοποθετήσεων του Haug σε καίρια θεωρητικά μέτωπα στη διάρκεια των δεκαετιών του '80 και του '90, όπως στα ζητήματα του στρουκτουραλισμού, του γυναικείου κινήματος, της «ορθοδοξίας» στο μαρξισμό, της περεστρόικα.

Σε όλα τα χρόνια της προσφοράς του ο Wolfgang Fritz Haug ένιωθε να παρακινείται από την ανάγκη διαμόρφωσης θεωρητικών επεξεργασιών που θα οπλίζουν με δυνατότητες αποτελεσματικής παρέμβασης όσους εμπνέονται από την κατηγορική προσαγή του Μαρξ (βλ. στο κείμενο: «Οι τρεις κριτικές»). Η μεγαλύτερη πρόκληση σ' αυτό το επίπεδο είναι η απόκρουση της ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού, όχι μέσω της αντανάκλαστικής προσκόλλησης στα όποια κεκτημένα αλλά μέσω της ανατροπής των ιδεολογημάτων, της απαιτηλής επίκλησης σε υψηλές έννοιες, όπως ελευθερία και δημιουργικότητα, καταδεικνύοντας παράλληλα ότι υπάρχει άλλος δρόμος ικανοποίησης βιολογικών και ψυχικών αναγκών του ανθρώπου μέσα σε μια δίκαιη κοινωνία (βλ. κείμενο: «Επαναφεύρεση της εργασίας»). Η αναζήτηση αυτή του Haug τον φέρνει κοντά στον Γκράμσι, με τις παραδειγματικές ανα-

λύσεις του τελευταίου τόσο για το φορντισμό όσο και για το πλέγμα των πολιτικών σχέσεων στη δυτική αστική κοινωνία. Το πλαίσιο αυτό της έρευνας διευρύνεται σήμερα εκ των πραγμάτων με τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης, οι οποίες καθιστούν εντυπωσιακά επίκαιρη και τη μαρξιστική κριτική της πολιτικής οικονομίας σε συνάρθρωση με το αίτημα κοινωνικής απελευθέρωσης (βλ. κείμενο: «Η παγκοσμιοποίηση στο *Μανιφέστο* και σήμερα»). Η γκραμισιανή φιλοσοφία της πράξης αξιοποιείται από τον Haug πρωτογενώς σε γνωσιολογικό και μεθοδολογικό επίπεδο, προσφέροντας μέσα από συγκριτική-κριτική έρευνα τη δυνατότητα να αναδειχθούν τόσο οι αρετές συγγραφέων με υποτιμημένη θεωρητική προσφορά, όπως ο Μπρεχτ, όσο και τα περιθώρια μιας αναμέτρησης με νεότερες και σύγχρονες προσπάθειες υπέρβασης της παραδοσιακής φιλοσοφίας, π.χ. Wittgenstein, στο ύψος των θεωρητικών προκλήσεων που θέτουν αυτές, αποδέχτης των οποίων είναι και ο μαρξισμός. Καταστάλαγμα αυτών των αναζητήσεων του Haug είναι το βιβλίο *Φιλοσοφώντας με τον Μπρεχτ και τον Γκράμσι* από το έτος 1996 (το θεωρητικό στίγμα του βιβλίου, που αποτελεί το φιλοσοφικό «πιστεύω» του Haug, διαφαίνεται στο κείμενο που επεξεργάστηκε για τον Έλληνα αναγνώστη ο συγγραφέας και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 71-2, Δεκέμβριος 1999, σσ. 128-136). Αν και είναι πάντα παρακινδυνευμένος ο χαρακτηρισμός μιας σκέψης που προσπαθεί να κινηθεί σε ανοιχτούς ορίζοντες και μάλιστα συνηγορεί για έναν πλουραλιστικό μαρξισμό, ο Haug θα μπορούσε να ενταχθεί σε μία παράδοση που συνδυάζει τον Γκράμσι με τον Μπρεχτ, τη «γραμμή Μπρεχτ-Γκράμσι», όπως τη χαρακτηρίζει ο ίδιος.

Στη διάδοση της σκέψης του Γκράμσι ο Haug συνέβαλε αποφασιστικά με την υλοποίηση της κριτικής έκδοσης των *Τετραδίων της Φυλακής* στα γερμανικά. Όμως πέρα από την απόδοση τιμής στον πρωτοποριακό και παρεξηγημένο Γκράμσι, ή μάλλον ακριβώς γι' αυτό το λόγο (πρβλ. «Μαθαίνοντας από τον Γκράμσι για ένα νέο διεθνισμό», *Οιτοπία*, τ. 38, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2000, σσ. 102-3), σημασία είχε η ανάδειξη των δυνατοτήτων που προσφέρονται με την αφετηρία της «φιλοσοφίας της πράξης», τόσο στο χώρο της μελέτης του οικονομικού γίγνεσθαι² όσο και στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας. Η αξιοποίηση της πράξης είναι ιδιαίτερα σημαντική για μια συνολική αποτίμηση της κληρονομιάς του Μαρξ σε έναν αιώνα που απομυθοποιεί τις ουτοπίες ενώ μοιάζει διαρκώς να δημιουργεί ανάγκη για καινούριες. Βασιζόμενος στη διάσταση της πράξης ο ερμηνευτής στη θέση των κωδικοποιημένων επιμέρους κλάδων του ακαδημαϊκού μαρξισμού ανακαλύπτει κριτικές αφετηρίες στον Μαρξ που εξακολουθούν να κεντρίζουν τη σκέψη (βλ. κείμενο: «Οι τρεις κριτικές»).

Το περιοδικό *Das Argument*, που ίδρυσε ο Haug μαζί με άλλους το 1959 στις αρχές της ανάπτυξης του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων στη Δυτική Γερμανία, όπως και ο ομώνυμος εκδοτικός οίκος που ακολουθεί λίγα χρόνια αργότερα, εξελίσσονται σε σημαντικά βήματα αντιπαράθεσης και αναζητήσεων στο πεδίο της μαρξιστικής θεωρίας τις επόμενες δεκαετίες. Πέρα από επιμέρους επεξεργασίες που βλέπουν το φως μέσα από αυτά, λειτουργούν επίσης ως ευρύτερος πολιτικός-πολιτιστικός χώρος έκφρασης για ένα ευρύ τμήμα της αριστερής διάνοησης, με βάση το διεπιστημονικό χαρακτήρα αλλά και τη συνειδητή κοινωνική αξίωση της ζωντανής θεωρίας. Κορυφαία στιγμή της εκδοτικής, πανεπιστημιακής και θεωρητικής προσφοράς του Haug αποτελεί το σε παγκόσμια κλίμακα πρωτοπορια-

κό έργο της έκδοσης του *Ιστορικού-Κριτικού Λεξικού του Μαρξισμού* (*Historisch-Kritisches Wörterbuch des Marxismus*): πρόκειται για έργο πνοής, προγραμματισμένο να περιλάβει δεκατέντε τόμους, από τους οποίους ήδη κυκλοφορούν οι τέσσερις, ενώ ο πέμπτος προβλέπεται να κυκλοφορήσει στο τέλος του τρέχοντος έτους. Το *Ιστορικό-Κριτικό Λεξικό του Μαρξισμού* μπήκε στα σκαριά τόσο για να διασώσει ως νέα κιβωτός του Νώε ένα ανεκτίμητο κεφάλαιο της ανθρώπινης γνώσης όσο και για να οργανώσει θεωρητικές παρεμβάσεις σε ένα απαιτητικό επίπεδο στοχασμού. Πρόκειται για το μοναδικό Λεξικό που αποδεικνύεται ισάξιο των αντίστοιχων κλασικών έργων αστικής κατεύθυνσης (*Süddeutsche Zeitung*).

Οι δυνατότητες ανάπτυξης της θεωρίας με εφελτήριο τις ανάγκες της πράξης φαίνονται επίσης και στο έργο που επιτέλεσε και οργάνωσε ο Haug στο πρόγραμμα έρευνας της αρχαίας φιλοσοφίας, ξεκινώντας από τη συναίσθηση ότι θα πρέπει η αρχαία φιλοσοφία να πάψει να αποτελεί προνομιακό πεδίο εκδίπλωσης και νομιμοποίησης της συντηρητικής σκέψης στις διάφορες αποχρώσεις της. Η αξιοπρόσεκτη ανάπτυξη την τελευταία δεκαετία στον αγγλοσαξονικό χώρο της συζήτησης γύρω από τη βαθύτερη σχέση του Μαρξ με την αρχαιότητα προσφέρει μια πρόσθετη επιβεβαίωση για την ορθότητα της όλης προσπάθειας.

Ο αναγνώστης της *Οντοπίας* δε θ' αργήσει, πιστεύουμε, να ανακαλύψει στοιχεία που θα τον παρωθήσουν στην προσέγγιση μιας σκέψης ουσιαστικά άγνωστης στη χώρα μας. Το κοινό υπόστρωμα της εμπειρίας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης αλλά και τα κοινά θεωρητικά στοιχήματα προσφέρουν εγγύηση για κάτι τέτοιο. Το ζητούμενο δεν μπορεί βέβαια να είναι η παροχή έτοιμων απαντήσεων, αλλά μια επιβεβαίωση της γονιμότητας των ερωτημάτων, στο βαθμό που η θεωρητική αρτιότητα καταλήγει να ενισχύει και όχι να παραλύει τις δυνατότητες παρέμβασης.

Σημειώσεις

1. W.F. Haug, *Jean-Paul Sartre und die Konstruktion des Absurden*, Βερολίνο/Αμβούργο 1991, σ. 174.

2. Ο Haug, εκτός του ότι στην ανάλυση του *Κεφαλαίου* επικεντρώνεται στην έννοια της πράξης, υπογραμμίζει ότι η θεωρητική της παραγνώριση οδηγεί ακόμη και στο να αγνοηθούν τελείως τα σχετικά κείμενα, όπως τα οικονομικά γραπτά του Γκράμσι (βλ. *Οντοπία*, τ. 38, σ. 115, σημ. 2).